

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.72>

УДК 330.5:330.1

V. V. Datsenko,

к. е. н., доцент, академік Академії політико-правових наук України,

Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4670-6848>

D. I. Klimov,

аспірант першого року навчання спеціальність 051 «Економіка»

Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6776-0767>

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ
ПОКАЗНИКІВ СТІЙКОСТІ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

V. Datsenko,

Doctor of Economics, Associate Professor, Academician of the Academy

of Political and Legal Sciences of Ukraine,

University of Customs and Finance

D. Klimov,

postgraduate student of the first year of study, specialty 051 "Economics"?

University of Customs and Finance

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF
DETERMINING INDICATORS OF SUSTAINABILITY IN THE SPHERE
OF NATIONAL ECONOMIC SECURITY**

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо визначення показників стійкості у сфері національної економічної безпеки. Для досягнення цієї мети у роботі розглянуто теоретичні основи, методологічні підходи та практичні аспекти визначення та оцінки показників економічної безпеки. Забезпечення національної економічної безпеки є ключовим завданням для будь-якої держави, оскільки вона впливає на стабільність і розвиток економіки, добробут населення та стратегічні інтереси країни. Одним з важливих аспектів цього завдання є формування показників стійкості, які дозволяють оцінити рівень економічної безпеки та вчасно реагувати на потенційні загрози.

Розглянуто основи формування показників стійкості у сфері національної економічної безпеки. Досліджено визначення сутності поняття «безпека», «економічна безпека»; визначено загрози національної економічної безпеки на такі, що впливають на погіршення стану функціонування економіки країни, та такі, що підвищують ступінь небезпекового стану економіки.

Наукова новизна даної статті полягає в розробці комплексної методології формування показників стійкості у національній економічній безпеці, яка включає: інтегративний підхід: врахування різних аспектів економічної безпеки (фінансовий, енергетичний, соціальний, технологічний) для більш повного аналізу; моделювання та прогнозування: використання сучасних методів моделювання для прогнозування змін у показниках економічної безпеки під впливом різних факторів; практична орієнтація: розробка рекомендацій, які можуть бути використані державними органами для розробки та реалізації політик з підвищення економічної безпеки. При цьому напрямом подальших досліджень може бути розробка методичного підходу щодо адаптації зарубіжного досвіду формування показників стійкості у сфері національної економічної безпеки; продовження діагностики загроз, які знижують рівень економічної безпеки економіки країни.

The purpose of the article is to substantiate the recommendations for determining sustainability indicators in the field of national economic security. In order to achieve this goal, the theoretical foundations, methodological approaches, and practical aspects of determining and evaluating indicators of economic security are considered in the work. Ensuring national economic security is a key task for any state, as it affects the stability and development of the economy, the well-being of the population, and the country's strategic interests. One of the important aspects of this task is the formation of sustainability indicators that allow assessing the level of economic security and timely responding to potential threats.

The foundations of the formation of sustainability indicators in the field of national economic security are considered. The definition of the essence of the concept of "security", "economic security" has been studied; threats to national economic security are defined as those that affect the deterioration of the functioning of the country's economy, and those that increase the degree of the dangerous state of the economy.

The scientific novelty of this article lies in the development of a complex methodology for the formation of sustainability indicators in national economic security, which includes: an integrative approach: taking into account various aspects of economic security (financial, energy, social, technological) for a more complete analysis; modeling and forecasting: use of modern modeling methods to forecast changes in economic security indicators under the influence of various factors; practical orientation: development of recommendations that can be used by state bodies to develop and implement policies to increase economic security. At the same time, the direction of further research may be the development of a methodical approach to the adaptation of foreign experience in the formation of sustainability indicators in the field of national economic security; continuing diagnosis of threats that reduce the level of economic security of the country's economy.

Ключові слова: національна економічна безпека, показники стійкості, безпека держави, внутрішні та зовнішні загрози, податкові ризики, економічна політика

Keywords: national economic security, sustainability indicators, state security, internal and external threats, tax risks, economic policy.

Постановка проблеми. Національна економічна безпека є важливим аспектом загальної безпеки держави, забезпечуючи стійкість економічної системи проти внутрішніх та зовнішніх загроз. Визначення показників стійкості у цій сфері є складним завданням, яке потребує теоретичного обґрунтування та методологічного підходу. Ця стаття розглядає теоретико-методологічні засади, що лежать в основі визначення таких показників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення показників стійкості національної економічної безпеки є важливою темою у сфері економічних досліджень. Багато науковців зробили значний внесок у розвиток теорії та практики оцінки економічної безпеки серед яких Мірошниченко О.В. (аналіз сучасних викликів економічної безпеки України, розробка методології оцінки економічної безпеки, дослідження взаємозв'язків між економічною безпекою та економічним розвитком) [1], Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Черняков І.М. (дослідження макроекономічних аспектів економічної безпеки, розробка методик оцінки стійкості економічної системи, аналіз ризиків та загроз економічної безпеки) [2], Гончарова В.О. (дослідження соціально-економічних аспектів економічної безпеки, розробка методології оцінки впливу соціальних факторів на економічну безпеку, аналіз механізмів забезпечення економічної стабільності) [3], Шлемко В.Т. (аналіз фінансових аспектів економічної безпеки, дослідження ризиків фінансової системи, розробка індикаторів фінансової стійкості) [4], Мунтіян В.І. (дослідження регіональних аспектів економічної безпеки, аналіз економічної стійкості регіонів, розробка методик оцінки регіональних

ризиків) [5] тощо. Проте окремі методики розрахунку, обґрунтування і застосування результатів показників стійкості з метою підвищення рівня економічної безпеки вимагають подальших системних досліджень.

Постанова завдання. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено наступні завдання:

- уточнено поняття показників стійкості у сфері національної економічної безпеки;
- запропоновано удосконалення методології щодо визначення показників стійкості у національній економічній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна економічна та політична ситуація в Україні, а також військові події спричинили динамічні зміни в країні, що особливо позначилися на її безпеці. Безпека, як система невід'ємних і типових характеристик будь-якої країни, охоплює всі сфери життєдіяльності та розвитку людини, суспільства, держави. Питання економічної безпеки набуває особливої гостроти для країн, що переживають період трансформації. Такі держави незмінно характеризуються загостренням протиріч, що породжують кризові явища. Оскільки суспільне життя зачіпає різні сфери, кожна з яких піддається різним загрозам і небезпекам, безпека держави є найбільш комплексною і багатогранною характеристикою, найважливішим елементом якої є економічна безпека. Остання відіграє ключову роль у досягненні національного економічного суверенітету, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, захисті суспільства від екологічних катастроф та підвищенні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності.

Важливою передумовою сталого розвитку держави та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є забезпечення належного рівня економічної безпеки.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі існують десятки трактувань поняття «економічна безпека». У західноєвропейських країнах поняття «безпека» почало використовуватися наприкінці 12 ст. і трактувалося як відсутність або нейтралізація загроз і небезпек та створення умов і соціальних інститутів, що гарантують це, «безпека» у слов'янському суспільстві як категорія з'явилася в середині 15 ст. як реакція на навалу золотоординців; у 17 ст. це поняття вже було пов'язане з державою і стало загальноновизнаним.

Сьогодні питання національної безпеки набуло особливого значення, оскільки від його вирішення залежить доля України, соціально-економічне благополуччя її народу, формування національної ідентичності та поваги до держави. Погоджуємося з О. Мірошниченко, що економічна безпека є одним із визначальних елементів системи національної безпеки [1, с. 8].

З багаторічного досвіду відомо, що лише надійна та ефективна система економічної безпеки є передумовою стабільного та сталого соціально-економічного розвитку держави та захисту її незалежності. Очевидно, що, досліджуючи ті чи інші аспекти національної безпеки, не можна дозволити собі не брати до уваги її економічний вимір. У вітчизняній та зарубіжній літературі існує багато підходів до трактування поняття економічної безпеки держави з точки зору наступних характеристик:

- стабільність і стійкість, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, тобто міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування і нейтралізації дестабілізуючих загроз;

- економічна незалежність характеризується здатністю суб'єктів економічної безпеки самостійно приймати та реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення щодо розвитку, використовувати конкурентні переваги держави для забезпечення стабільності та розвитку;

- самовідтворення та саморозвиток. Ця ознака передбачає проведення ефективної економічної політики та створення умов, необхідних для

розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені;

- національні інтереси. Ця ознака визначає здатність національної економіки відстоювати економічні інтереси країни.

В рамках першого підходу цікавими є думки таких науковців, як О.М. Бандулка, В.Є. Духов, К.Ю. Петрова та І.М. Черняков [2, с.64]. Вони визначають економічну безпеку країни як "здатність економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів для досягнення цілей макроекономічного розвитку на рівні постіндустріальної держави". Дослідниця В.О. Гончарова [3, с.18] під національною економічною безпекою розуміє стан національної економіки, за якого зберігається стабільність і здатність протистояти несприятливим умовам розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Авторка переконана, що стійкий рівень національної економічної безпеки може бути досягнутий шляхом запобігання впливу різноманітних загроз.

Експерти Інституту національних стратегічних досліджень пропонують таке трактування поняття економічної безпеки: "Економічна безпека - це стан національної економіки, який дає їй змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та задовольняти індивідуальні, суспільні та національні потреби" [4, с. 3].

В.І. Мунтіян [5, с. 10] називає економічну безпеку комплексом загальнодержавних заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток національної економіки, що включає механізми протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Група науковців, визначаючи категорію національної економічної безпеки, базує її на передумові економічної незалежності.

Таким чином, економічна безпека - це стан економіки, який дозволяє забезпечити стійкий розвиток, ефективне функціонування господарських механізмів, захист національних інтересів та мінімізацію впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

Основними складовими економічної безпеки є фінансова безпека, енергетична безпека, технологічна безпека, соціально-економічна стабільність та інституційна спроможність. Кожна з цих складових потребує визначення відповідних показників стійкості. при розгляді показників стійкості доцільно розглянути методологічні підходи до визначення показників стійкості:

1. Системний підхід дозволяє розглядати економічну безпеку як частину загальної системи національної безпеки, включаючи політичні, соціальні та екологічні аспекти. Це забезпечує комплексний аналіз та оцінку економічної безпеки.

2. Інституційний підхід фокусується на ролі державних і недержавних інститутів у забезпеченні економічної безпеки. Важливою є ефективна взаємодія між різними інституціями для підтримання стійкості економічної системи.

3. Кількісний підхід передбачає використання економетричних та статистичних методів для визначення і аналізу показників економічної безпеки. Це дозволяє об'єктивно оцінити стан економіки та ідентифікувати потенційні загрози.

Кожен з зазначених підходів визначає комплекс показників: [8]

1. Фінансові показники. Основними фінансовими показниками стійкості є державний борг, дефіцит бюджету, рівень інфляції, валютні резерви та стан банківської системи. Вони відображають здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами та забезпечувати фінансову стабільність. У блоці фінансових показників не останнє місце належить визначенню податкових ризиків.

2. Енергетичні показники. Включають рівень енергозабезпеченості, енергетичну ефективність, частку відновлюваних джерел енергії та залежність від імпорту енергоресурсів. Вони визначають стійкість енергетичного сектору та здатність забезпечувати потреби економіки.

3. Технологічні показники. Дані показники охоплюють рівень інноваційної активності, обсяг інвестицій у наукові дослідження та розробки, технологічну інфраструктуру та рівень технологічної незалежності. Вони відображають спроможність економіки до інноваційного розвитку та технологічного оновлення.

4. Соціально-економічні показники включають рівень безробіття, доходи населення, рівень бідності, соціальну нерівність та якість життя. Вони визначають соціальну стабільність та загальний добробут населення.

5. Інституційні показники охоплюють ефективність державного управління, рівень корупції, правову стабільність та якість інституційної інфраструктури. Вони впливають на загальну спроможність держави забезпечувати економічну безпеку.

Національна економічна безпека є критичним аспектом стабільності та розвитку держави. Вона забезпечує захист національних інтересів, економічну стабільність і стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз. Однак, забезпечення економічної безпеки стикається з рядом проблемних питань, які потребують комплексного підходу до їх вирішення.

1. Внутрішні проблеми забезпечення економічної безпеки:

- незбалансованість державного бюджету. Однією з головних проблем є дефіцит державного бюджету, який може призводити до зростання державного боргу і створювати ризики для макроекономічної стабільності. Неефективне управління бюджетними коштами та корупція поглиблюють цю проблему;

- високий рівень інфляції, яка знижує купівельну спроможність населення, погіршує інвестиційний клімат і може призводити до соціальної напруженості. Контроль за інфляційними процесами є важливим завданням для збереження економічної стабільності;

- нерівномірний регіональний розвиток. Суттєві відмінності у рівні економічного розвитку регіонів призводять до соціально-економічних

дисбалансів, міграції населення та нерівномірного розподілу ресурсів. Це створює додаткові виклики для національної економічної безпеки;

- корупція, яка підриває ефективність державного управління, знижує довіру до державних інституцій і негативно впливає на інвестиційний клімат. Боротьба з корупцією є ключовою умовою забезпечення економічної безпеки.

2. Зовнішні загрози економічної безпеки:

- глобалізація і залежність від зовнішніх ринків. Залежність від зовнішньої торгівлі робить економіку вразливою до коливань світових ринків та зовнішніх шоків. Це може призводити до економічної нестабільності та втрати конкурентоспроможності національних виробників;

- міжнародна конкуренція. Зростаюча конкуренція на міжнародних ринках ставить додаткові виклики перед національними підприємствами, які часто не можуть конкурувати з великими транснаціональними корпораціями. Це впливає на економічне зростання та зайнятість;

- енергетична безпека. Залежність від імпорту енергоресурсів робить країну вразливою до цінових коливань на світових ринках та політичної нестабільності в країнах-постачальниках. Це створює ризики для стійкості економічної системи;

- кіберзагрози. Зростання кіберзагроз та інформаційних атак на критичну інфраструктуру країни становить серйозну загрозу для національної економічної безпеки. Забезпечення кібербезпеки є важливим завданням для захисту економічних інтересів.

3. Проблеми інституційного забезпечення економічної безпеки:

- низька ефективність державного управління Недостатня координація між різними органами влади, низька ефективність державного управління та бюрократичні перепони знижують здатність держави ефективно реагувати на економічні загрози;

- слабка правова система. Нестабільність правової системи, відсутність ефективного захисту прав власності та слабка боротьба з економічними злочинами створюють ризики для бізнес-середовища та економічної безпеки;

- нестабільність політичної ситуації Політична нестабільність, часті зміни урядів та політичних курсів підривають довіру інвесторів та створюють непередбачувані умови для економічного розвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Визначення показників стійкості у сфері національної економічної безпеки є складним та багатоаспектним завданням. Теоретико-методологічний підхід, що включає системний, інституційний та кількісний підходи, дозволяє здійснити комплексний аналіз та оцінку стану економічної безпеки. Правильне визначення та моніторинг цих показників є ключовими для забезпечення стійкого розвитку та захисту національних інтересів.

Забезпечення національної економічної безпеки вимагає системного та комплексного підходу до вирішення внутрішніх та зовнішніх проблемних питань. Важливою є ефективна державна політика, спрямована на зміцнення фінансової стабільності, розвиток регіонів, боротьбу з корупцією, забезпечення енергетичної незалежності та підвищення кібербезпеки. Координація між різними рівнями влади, ефективне управління та стабільність правової системи є ключовими умовами для досягнення стійкого економічного розвитку та національної економічної безпеки.

Література

1. Мірошниченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 8–12.
2. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Черняков І.М. Основи економічної безпеки: підручник. Харків, НУВС, 2003. 236 с.
3. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави: монографія. Харків. ХНУ, 2001. 195 с.

4. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ. НІСД, 1997. 144 с.
5. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: посібник. Київ. КВШ, 1998. 462 с.
6. Національний інститут досліджень: офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/zarubizhnyy-dosvid-sotsialnoho-pidpruyemnytstva-i-perspektyvy-yoho>
7. Укрінформ: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html>
8. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/>

References

1. Miroshnychenko, O.V. (2007), "Determining functions of the system of national economic security", *Naukovyj visnyk Volyns'koho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 12, pp. 8-12.
2. Bandurka, O.M. Dukhov, V.Ye. Petrova, K.Ya. and Cherniakov, I.M. (2003), *Osnovy ekonomichnoi bezpeky [Basics of economic security]*, NUVS, Kharkiv, Ukraine.
3. Honcharova, V.O. (2001), *Vplyv tin'ovoi ekonomiky na ekonomichnu bezpeku derzhavy [The influence of the shadow economy on the economic security of the state]*, KhNU, Kharkiv, Ukraine.
4. Shlemko, V.T. and Bin'ko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia [Economic security of Ukraine: essence and directions of provision]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
5. Muntian, V.I. (1998), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*, KVSh, Kyiv, Ukraine.

6. NISS (2024), available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/zarubizhnyy-dosvid-sotsialnoho-pidpryyemnytstva-i-perspektyvy-yoho> (Accessed 25 June 2024).

7. Ukrinform (2024), available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html> (Accessed 25 June 2024).

8. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2024), available at: <https://www.me.gov.ua/> (Accessed 25 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.07.2024 р.